

Трищ Мар'яна Михайлівна. «Вербалізація концепту «війна» ідіоматичними засобами сучасної німецької мови».

Дипломна робота другого (магістерського) рівня вищої освіти. На правах рукопису. Спеціальність 035 Філологія. Спеціалізація 035.043 Германські мови та літератури (переклад включно), перша - німецька, Івано-Франківськ, 2023.

Магістерська робота присвячена дослідженню концепту «війна» у німецькій фразеології. Війна як концепт має значний вплив на німецьку мову та спосіб висловлення військових подій та їх наслідків. Фразеологізми та лексеми, пов'язані з цим концептом, виражають не лише лексико-семантичні значення, а й емоційні, культурні та історичні аспекти війни у німецькому суспільстві.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету, визначено завдання, об'єкт, предмет, наукову новизну роботи, методи дослідження, охарактеризовано фактичний матеріал, а також вказано практичне значення отриманих результатів.

У першому розділі «Теоретичні засади дослідження. Фразеологія та концептологія» описуються поняття концепту та концептосфери, розглядаються аспекти структури концепту та взаємозв'язки між його складовими елементами. Розділ містить опис фразеології як засобу вербалізації концептосфери, характеристику дефініції та межі фразеології, специфіку фразеологізмів як особливого класу мовних одиниць зі своїми властивостями та функціями, класифікацію фразеологічних одиниць.

У другому розділі «Концептосфера «війна» у фразеологічній складовій лексичної системи німецької мови» подано основні лексеми, що вербалізують концептосферу «війна», схарактерезовано монолексемну вербалізацію концептосфери «війна» та цілісну ідіоматичну вербалізацію концептосфери «війна» у німецькій фразеології.

Третій розділ «Текстове функціонування німецьких фразеологічних одиниць із вербалізацією концептосфери «війна»» містить джерела та критерії добору емпіричного матеріалу, тематичну характеристику аналізованих текстів та кількісний аналіз емпіричного матеріалу (узуальні, okazionalnі, arхаїзовані фразеологічні одиниці).

Ключові слова: концепт, концептосфера, вербалізація, гіперконцепт, узуальні, okazionalnі, arхаїзовані фразеологічні одиниці.

Zusammenfassung

Tritsch Maryana. «Verbalisierung des Konzepts «Krieg» mit idiomatischen Mitteln der modernen deutschen Sprache». Diplomarbeit der zweiten (Master-) Hochschulstufe. Mit den Rechten vom Manuskript. Fachrichtung 035 Philologie. Spezialisierung 035.043 Germanische Sprachen und Literaturen (einschließlich Übersetzung), Hauptfach Deutsch, Iwano-Frankiwnsk, 2023.

Die Masterarbeit widmet sich der Untersuchung des Konzepts «Krieg» in der deutschen Phraseologie. Das Konzept «Krieg» hat großen Einfluss auf die deutsche Sprache und die Ausdrucksweise militärischer Ereignisse und ihrer Folgen. Mit diesem Konzept verbundene Phraseologismen und Lexeme drücken nicht nur lexikalisch-semantiche Bedeutungen aus, sondern auch emotionale, kulturelle und historische Aspekte des Krieges in der deutschen Gesellschaft.

Die Einleitung konkretisiert die Relevanz des Forschungsthemas, formuliert das Ziel, definiert Aufgabenstellung, Gegenstand, wissenschaftliche Neuheit der Arbeit, Forschungsmethoden, charakterisiert das Sprachmaterial und weist auch auf die praktische Bedeutung der erzielten Ergebnisse hin.

Das erste Kapitel «Theoretische Grundlagen der Forschung. Phraseologie und Konzeptologie» beschreibt die Begriffe Konzept und Konzeptosphäre, betrachtet die Aspekte der Struktur des Konzepts und die Beziehungen zwischen seinen konstituierenden Elementen. Das Kapitel enthält eine Beschreibung der Phraseologie als Mittel zur Verbalisierung der konzeptuellen Sphäre, eine Beschreibung der Definition und Grenzen der Phraseologie, die Besonderheit von Phraseologieeinheiten als besonderer Klasse von Spracheinheiten mit eigenen Eigenschaften und Funktionen, eine Klassifizierung von Phraseologieeinheiten.

Im zweiten Kapitel «Konzeptosphäre «Krieg» in der Phraseologiekomponente des lexikalischen Systems der deutschen Sprache» werden die wichtigsten Lexeme vorgestellt, die die Konzeptosphäre «Krieg» bezeichnen, die monolexikalische

Verbalisierung der Konzeptosphäre «Krieg» und die integrale idiomatiche Verbalisierung der Konzeptosphäre «Krieg» in der deutschen Phraseologie.

Das dritte Kapitel «Die textuelle Funktionsweise deutscher Phraseologieeinheiten mit der Verbalisierung des Kriegskonzepts» enthält Quellen und Kriterien für die Auswahl des empirischen Materials, thematische Merkmale der analysierten Texte und quantitative Analyse des empirischen Materials (okasionell, usuell, archaisch).

Schlüsselwörter: Konzept, Konzeptosphäre, Verbalisierung, Hyperkonzept, okasionelle, usuelle, archaische phraseologische Einheiten.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ. ФРАЗЕОЛОГІЯ І КОНЦЕПТОЛОГІЯ.....	6
1.1. Поняття концепту і концептосфери.....	6
1.2. Концепт і поняття.....	11
1.3. Лексико-семантичне поле, лексико-семантична група і концептосфера.....	13
1.4. Фразеологія як засіб вербалізації концептосфери.....	15
1.4.1. Дефініція і межі фразеології.....	17
1.4.2. Ознаки фразеологічної одиниці: стійкість, відтворюваність, ідіоматичність.	19
1.4.3. Фразеологізм як особливий тип мовного знака.....	21
1.4.4. Класифікація фразеологічних одиниць.....	23
Висновки до розділу I.....	25
РОЗДІЛ II. КОНЦЕПТОСФЕРА «ВІЙНА» У ФРАЗЕОЛОГІЧНІЙ СКЛАДОВІЙ ЛЕКСИЧНОЇ СИСТЕМІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ.....	27
2.1. Основні лексеми, що вербалізують концептосферу «війна».....	27
2.2. Ядерні та периферійні складові ЛСГ та ЛСП «війна».....	29

2.3. Монолексемна вербалізація концептосфери «війна» у німецькій фразеології.....	32
2.4. Цілісна ідіоматична вербалізації концептосфери «війна» у німецькій фразеології.....	35
Висновки до розділу II.....	40
РОЗДІЛ III. ТЕКСТОВЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ НІМЕЦЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ ВЕРБАЛІЗАЦІЄЮ КОНЦЕПТОСФЕРИ «ВІЙНА».....	42
3.1. Джерела та критерії добору емпіричного матеріалу.....	42
3.2. Тематична характеристика аналізованих текстів.....	45
3.3. Кількісний аналіз емпіричного матеріалу. Узуальні, okazіональні, архаїзовані фразеологічні одиниці.....	46
Висновки до розділу III.....	49
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	52
СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ	56
СПИСОК ДОВІДНИКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ	56
ДОДАТКИ.....	58

Дослідження концептів у мові є одним з найбільш перспективних напрямків в лінгвістиці на сьогоднішній день. Концепти представляють собою абстрактні ментальні структури, що відображають різні аспекти людської діяльності та сприйняття об'єктивної дійсності. Вони є глобальними розумовими одиницями, що втілюють структуроване знання.

Людина мислить концептами, комбінуючи їх та створюючи нові концепти під час процесу мислення. Концепти виражаються у мові за допомогою слів та фраз, які мають семантичне значення. Вивчення концептів у мові допомагає нам краще розуміти, як ми організуємо свої знання про світ, як класифікуємо об'єкти та явища, і як виражаємо свої думки та уявлення.

Це дослідження є **актуальним**, оскільки воно надає нам інсайти в мовний апарат та когнітивні процеси, які лежать в основі мовного використання.

Впровадження терміну «концепт» у категоріальний апарат лінгвістичної науки відбулося в контексті змін гуманітарної наукової парадигми, яка ставить людину в центр дослідження. Вчені вивчають роль та структуру концептів у мові та мисленні людини. Вони аналізують, як концепти впливають на формування значень слів і виразів, як вони організовані в мовному просторі, а також як вони відображають культурні особливості і сприйняття світу.

Концепт «війна» є складним та має багато аспектів. Цей концепт відображає сферу людської діяльності, яка характеризується організованим насильством, конфліктами між націями, державами або іншими соціальними групами.

Вивчення концептів у мові відкриває широкі перспективи для подальших досліджень в лінгвістиці, психології та когнітивних науках, що сприяє розумінню людського мислення та сприйняття світу через призму мови.

Об'єктом дослідження є пареміологічний та фразеологічний фонд німецької мови.

Предметом дослідження виступають пареміологічні та фразеологічні одиниці сучасної німецької мови на позначення концепту «війна».

Мета – визначити структурні елементи концепту «війна» та проаналізувати пареміологічні та фразеологічні одиниці на позначення вказаного концепту. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання наступних завдань:

- Охарактеризувати поняття концепту і концептосфери;
- Описати поняття фразеології як засобу вербалізації концептосфери та ознак фразеологічної одиниці: стійкість, відтворюваність, ідіоматичність;
- Класифікувати фразеологічні одиниці;
- Визначити основні лексеми, що вербалізують концептосферу «війна»;
- Описати ядерні та периферійні складові ЛСГ та ЛСП «війна»;
- Охарактеризувати монологічну та цілісну ідіоматичну вербалізацію концептосфери «війна» у німецькій фразеології;

– Визначити джерела та критерії добору емпіричного матеріалу та тематичну характеристику аналізованих текстів;

– Виконати кількісний аналіз емпіричного матеріалу, визначити узуальні, okazionalnі, arхаїзовані фразеологічні одиниці.

У виконанні дослідження про концепти та їх роль у мові використовувалися різні **методи**: метод індукції, дедукції та спостереження, дескриптивний метод, метод моделювання, метод дефініційного та етимологічного аналізу, метод кількісних підрахунків та елементи статистичного аналізу.

Матеріалом дослідження є фразеологізми, які зустрічаються в сучасних засобах масової інформації та фразеологічні вирази, знайдені у словнику «Duden, Band 11: Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten»

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в роботі на широкому емпіричному матеріалі здійснено системне і всебічне дослідження засобів мовної репрезентації концепту «війна».

Практичне значення: дослідження концепту «війна» має практичну значущість у контексті викладання дисциплін загальнофілологічного циклу, таких як лінгвокультурологія та когнітивна лінгвістика. Результати дослідження можуть бути використані для розробки спецкурсів із зазначених дисциплін, що дозволить студентам більш глибоко розуміти роль та значення концепту «війна» у мові та культурі. Крім того, опрацьований фактичний матеріал може бути використаний при укладанні німецько-українських та українсько-німецьких словників фразеологічних одиниць, які використовуються для позначення аспектів, пов'язаних із війною.

Структура роботи: Дослідження складається зі вступу, трьох розділів з висновками по кожному з них, загальних висновків, списку використаної літератури, що налічує 50 джерел та 1 додатку. Список джерел ілюстративного матеріалу становить 8 позицій. Обсяг роботи разом із бібліографією складає 58 сторінок: основний текст – 52 сторінки.

Висновки

Дослідження концептів в лінгвістиці дозволяє розкрити складні процеси розуміння та використання мови, розуміти, як мова відображає наше мислення і сприйняття світу. Це дає можливість вдосконалити методи навчання мови, розвивати мовні технології та збагачувати наші знання про мову та когнітивні процеси, пов'язані з нею. Так, різноманітність засобів знакового вираження концепту свідчить про його давність та ціннісну значимість у мовному колективі. Коли концепт має багатий потенціал знакового вираження, це може свідчити про його глибокі корені в культурі та високу ступінь усвідомленості його значення. Мовне вираження концепту є важливим компонентом лінгвокультурного концепту, який може бути вивчений та описаний. Використання мовних засобів надає доступ до дослідження концептів, їх специфіки та функціонування в мовній та культурній системі. Вивчення мовного вираження концепту допомагає розкрити його значення, роль у комунікації та взаємодії між носіями мови.

Концепти є основними будівельними блоками когнітивної структури мови та сприяють організації розумових уявлень, схем, символів та інших когнітивних елементів. Концепти виникають у процесі пізнання світу та взаємодії з ним, а мова служить засобом їх вербалізації та передачі. Концептосфера є сукупністю концептів, яка відображає певний аспект культурного досвіду та знань носіїв мови. Концептосфера мови має тенденцію до постійного збагачення, а різноманіття концептосфер свідчить про різні аспекти культурного досвіду різних народів. Мовні засоби, такі як слова, словосполучення, фразеологізми тощо, відіграють важливу роль у вербалізації та передачі концептів. Концепти можуть мати різні рівні актуальності, займати різні місця у ієрархічній системі та виявляти різні зв'язки з іншими концептами. Дослідження концептів та концептосфер мови є важливим завданням для розуміння когнітивних структур, ментальних уявлень та культурного контексту. В цілому, вивчення концептів та їх ролі у мові та культурі сприяє глибшому розумінню мовних процесів, когнітивних механізмів та взаємозв'язку між мовою та світом, у якому живуть носії мови.

Фразеологічна картина світу сприяє яскравому вираженню духу народу і закріпленню його культурно-історичного досвіду у формі образних сталих

висловів. Вона є важливим інструментом для моделювання концепту, оскільки передає як раціональну, так і емоційну інформацію про дійсність.

Фразеологічна складова мовної картини світу, як результат аналізу фразеологічного та пареміологічного фонду мови, відображає особливості менталітету і культурного досвіду народу у формі образних сталих висловів. Ці фразеологізми не лише передають раціональну інформацію про явища, предмети, дії та стани, але й мають емоційне забарвлення, що є важливим для відтворення концептуальних аспектів на основі фразеологічних одиниць. Фразеологізми мають певні ознаки, такі як унікальність форми і значення, стійкість використання та образність значення, які роблять їх особливими мовними одиницями. Класифікація фразеологічних одиниць допомагає систематизувати знання про фразеологію та сприяє розвитку досліджень у цій галузі. Вивчення мовного вираження концепту розкриває його значення та роль у комунікації між носіями мови. В цілому, дослідження концептів та фразеологічних одиниць сприяють поглибленню наших знань про мову, культуру та когнітивні процеси, пов'язані з мовним сприйняттям і використанням.

До основних ознак фразеологізмів зазвичай відносяться: нарізнооформленість: фразеологізм складається з окремих компонентів, які можуть бути записані окремо або мати особливу граматичну форму; цілісність: фразеологізм має своє цілісне значення, яке не може бути розібране на окремі компоненти без втрати смислу; відтворюваність: фразеологізми можуть бути передані і відтворені в мовленні в такому самому або схожому вигляді; відносна стійкість: фразеологізми мають стійкість у використанні та відсутність значних варіацій у їхній формі та значенні; експресивність: фразеологізми можуть мати емоційне, оцінне або образне забарвлення, що надає їм особливої виразності; образність значення: фразеологізми можуть використовувати метафоричні або образні засоби для передачі смислу. Ці ознаки відображають специфіку фразеологізмів як особливого класу мовних одиниць зі своїми властивостями та функціями.

Концепт «*Krieg*» є гіперконцептом, який включає пов'язані концепти, такі як «*Waffen*», «*Sieg*», «*Frieden*», «*Armee*», «*Schlacht*» та інші. Війна має образну, поняттєву і ціннісну характеристики, які відображаються у метафорах, описують основні атрибути і характеристики, а також відношення суспільства до неї. Етимологія слова вказує на його походження зі значенням «незгода, протистояння, ворожнеча» і його подальшу еволюцію до позначення збройних конфліктів між націями та державами. Аналіз концепту «*Krieg*» допомагає розширити уявлення про нього і виявити його диференційні ознаки.

Отже, аналіз фразеологізмів та лексем, пов'язаних з концептом «*Krieg*» в німецькій мові, дозволяє зробити наступні висновки: фразеологізми та лексеми пов'язані з різними аспектами війни, включаючи її масштаби, наслідки, стратегію та дії. Вони можуть мати емоційне забарвлення, викликаючи обурення, негативне ставлення або ейфорію, пов'язану з воєнними подіями. Вживання певних фразеологізмів та лексем може залежати від контексту та мети тих, хто спілкується, включаючи збільшення або зменшення негативного враження, підкреслення важливості подій або масштабу конфлікту. Фразеологізми та лексеми відображають культурні, історичні та соціальні аспекти війни в німецькій лінгвокультурній спільноті.

Війна як концепт має значний вплив на німецьку мову та спосіб висловлення військових подій та їх наслідків. Фразеологізми та лексеми, пов'язані з цим концептом, виражають не лише лексико-семантичні значення, а й емоційні, культурні та історичні аспекти війни у німецькому суспільстві.

Фразеологічні одиниці з вербалізацією концептосфери «*Krieg*/війна» виявляються в різних типах текстів, включаючи літературні твори, історичні документи, засоби масової інформації та розмовну мову.

Фразеологізми є важливою складовою мови і використовуються для передачі не лише смислового значення слів, але й специфічних настроїв, емоцій та концепцій. Фразеологізми, пов'язані з війною, боротьбою, конфліктами та насильством, передають стан напруженості, страху, тривоги та неспокою. Інші фразеологізми стосуються смерті, загрози та втрати, що викликають почуття небезпеки та вразливості.

Аналіз фразеологізмів допомагає збагатити спілкування, точніше виразити свої думки та почуття, а також розуміти культуру та історію мови.

Найбільш поширеними типом фразеологічних одиниць з військовою тематикою є узуальні вирази, які складають 84.29% від загальної кількості досліджуваних лексем. Це свідчить про їх широке вживання в повсякденному мовленні і відомість серед носіїв мови. Оказіональні фразеологічні одиниці становлять 7.14% від загальної кількості лексем. Це вказує на їх обмежене вживання і специфічність у використанні, що пов'язане з конкретними ситуаціями або групами людей. Архаїзовані фразеологічні одиниці складають 8.57% від загальної кількості лексем. Вони є застарілими або рідко використовуваними в сучасній мові і можуть зустрічатись переважно в літературних або історичних текстах.

Аналіз концепту «*Krieg*» та його відображення у фразеологізмах та лексемах німецької мови дозволяє краще розуміти значення та сприйняття війни в цій культурі. Концепт має глибокі історичні, культурні та ціннісні зв'язки, які відображаються у мові. Фразеологізми та лексеми, пов'язані з цим концептом, передають не лише фактичні аспекти війни, а й емоційне забарвлення, відношення суспільства до військових подій та їх наслідків. Аналіз цих мовних виразів сприяє кращому розумінню значення та ролі війни в німецькій лінгвокультурній спільноті. Висновки з аналізу фразеологізмів, пов'язаних з війною, надають нам більше інсайтів у розуміння військових конфліктів, їх вплив на суспільство та людей. Вони показують, як мова відображає та формує наше сприйняття війни, та є важливим джерелом культурної інформації.

Вирази з військовою тематикою, що використовуються в повсякденному мовленні, є найпоширенішими і відомими серед носіїв мови. Оказіональні фразеологічні одиниці мають більш обмежене вживання і специфічність, пов'язану з конкретними ситуаціями або групами людей. Архаїзовані фразеологічні одиниці, використовувані рідко, можуть зустрічатись переважно в літературних або історичних текстах.